

Pa contra revinguts, segons Joan Amades

Quan l'any 1935 va publicar *Divinitat del Pa* dins de la Biblioteca de Tradicions Populares, entre les classes populars cap persona deixava de dur-se pa quan marxava de casa per anar a treballar. El pa era un element bàsic de la dieta i per dur que estigués, mai no es tirava: s'aprofitava, convenientment remullat, en sopes, olles i dolços. Amades escrivia llavors que “de les restes de paganisme subsistents en la societat actual potser la més estesa i arrelada és la de la divinitat del pa”. Des que es van escriure aquestes paraules, la societat catalana ha canviat notablement i les tradicions vers el pa gairebé han desaparegut.

Amades dedica bona part del llibre a l'associació simbòlica del pa amb els aspectes solars i diürns, però també troba espai per a la nit i l'adéu per als difunts. Segons Amades¹, el pa manifesta “una insistent presència en els costums funeraris” (Amades 1935a: 16); i anota un parell de referències de temps homèrics i de Rússia.

Centrem-nos ja en els costums catalans. Segons Amades, a Veciana (Alta Segarra) després d'una defunció, la casa del difunt repartia dues coques rodones a cada un dels qui assistien al funeral o al novenari, sufragis per als difunts, encara que s'acomplissin en menys de nou dies².

Al Lluçanès, s'oferia un pa baix i rodó amb una creu de paper enganxada al cim. Celebrat el funeral, aquest passava al sagristà, que el repartia entre els pobres com a caritat³. Al Ripollès, finalitzats els oferiments, el cap de dol passava la safata per captar per les ànimes. També anava

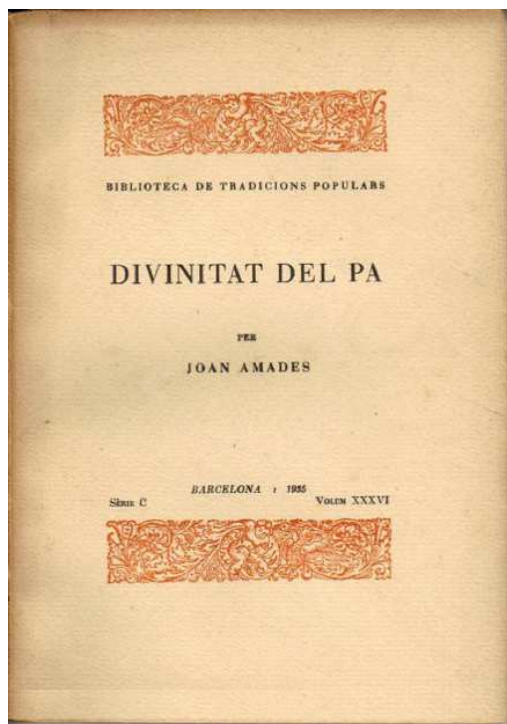

Joan Amades.

Imatge: Arxiu de l'Associació Cultural Joan Amades.

a cercar el pa d'oferta, que a cada funeral tenia obligació de donar a la família del finat i que pesava dotze lliures^{4,5}.

Als funerals, era costum d'oferir panets anomenats *ofertons*, que els assistents oferien al sacerdot junt amb una candela. A l'Empordà i al Gironès s'oferien *ofrenes*, panets rodons de lliura, amb una creu al mig⁶. En els àpats celebrats amb motiu d'un funeral, es repartien pans rodons als presents amb una creu al mig. Aquestes peces eren anomenades *pans de memòria* i els qui els rebien se'l solien endur a casa i menjar-los a casa seva amb la resta de la família que no havia assistit al funeral; i al menjar-se'l, dedicaven una oració a l'ànima del difunt. També en d'altres indrets existia el costum durant l'any de dol de fer una ofrena de pa al celebrant. Aquest pa era petit, rodó i amb una creu al mig i acostumava a prendre el nom d'*oferta*⁷. A Sort (Pallars Sobirà), les mestresses de les cases de pagès donaven uns panets rodons anomenats *absoltes* al sacerdot que celebrava la missa, per tal

que el mossèn digués absoltes en sufragi dels difunts de la família⁸. Els diumenges, a la Vall d'Aran, calia dur un pa a l'ofici religiós, el qual es beneïa, es trossejava i es repartia entre els feligresos, els quals, al rebre'l, deien una oració per als difunts de la parròquia. Aquest havia de ser dut al temple per cada llar, per torn rigorós. Al partir-lo l'escolà se'n reservava un crostó, el duia a la casa on el diumenge següent li tocava portar el pa. Aquest crostó recordatori rebia el nom de *cantet*. D'altra banda, quan hi havia algun malalt greu, era corrent el refrany: "A veure si ens deixarà el cantet", indicant així que probablement moriria⁹.

També diu Amades que les dones que pasten al forn públic tiraven un pa de cada pasterada a un armari anomenat *animer*. El pa que es reunia era venut i el seu import es destinava al sufragi de les ànimes¹⁰. Al produir-se una defunció era necessari que hi hagués pa a la casa per a facilitar el trànsit del moribund¹¹.

El dia dels morts, els pobres anaven a la casa rectoral a cercar una caritat, que consistia en un bocí de pa que es menjava en família després de dir un parenostre en sufragi per als difunts¹². Els panellets dels dies de Tots Sants i dels Morts tenen també aquest origen cultural.

Amades suggereix que l'encarnament de la divinitat en una substància mengívola implica en origen la creença que al menjar-se-la s'assimilen "els dons i les virtuts de la deïtat i es capta el seu favor i la seva gràcia; menjar-se el pa de morts equival a captar-se la simpatia del vell Mercuri i, per tant, a alliberar-se de la seva fúria i evitar que el difunt, àvid d'altres vides que li facin companyia, no ens faci morir, car la deïtat ens en guardarà" (Amades 1935a: 18-19). Amades també destaca que en els costums obituaris de molts indrets el pa no es donava només als convidats, sinó també als pobres de la població i a qualsevol que es pogués presentar a demanar-ne, perquè realment la cerimònia comprendria tota la tribu.

Amades deriva els seus pensaments cap a l'antropofàgia i escriu de manera força expressiva: "Qui sap si pot recordar aquells temps obscurs en què, per evitar que el mort reclamés altres vides, la col·lectivitat se'l menjava i així s'alliberava de la seva fúria!" (Amades: 1935a: 19). A Menorca, el dia dels morts, es feia un pastís que tenia la figura d'un mort amortallat¹³. Finalment, afirma no creure que el pa fos una resta

de l'antic àpat celebrat damunt la tomba dels difunts, car allò ingerit era variat i no sembla factible que només el pa s'hagués conservat.

Josep Fígols

Notes

¹ Amades relaciona el terme “pa” amb el déu “Pan”. Però aquesta associació sembla que és falsa, puix “pa” procedeix del llatí “*panis*”. Aquest és una veu amb una arrel indoeuropea “pa-“, menjar, protegir, la mateixa arrel que duen past o pastor. Altrament “Pan” (Πάν) és d'origen grec, i significa tot.

² Amades dóna com a referència Griera (1930: 128).

³ *Ibíd.*, p. 130.

⁴ Unitat de pes catalana, dividida en 12 unces, equivalent a 400 g.

⁵ Referència d'Amades: Vilarrasa (1925: 12)

⁶ Griera (1928: 85-86).

⁷ *Ibíd.*

⁸ *Ibíd.*

⁹ Referència: Soler (1906).

¹⁰ Aquí Amades indica Griera (1929: 133).

¹¹ Amades (1935b: 18)

¹² Griera (1929: 133).

¹³ Ballester (1905: 80)

Referències

- Joan Amades (1935a). *Divinitat del Pa*. Barcelona: la Neotípia (Biblioteca de tradicions populars, Sèrie C, Volum XXXVI).
- Joan Amades (1935b). *La Mort: costums i creences*. Barcelona: la Neotípia (Biblioteca de tradicions populars, Sèrie B, Volum XXIII).
- Pedro Ballester (1905). *Costumbres populares de Menorca*. Maó: Bernardo Fàbregues.
- Antoni Griera Gaja (1928). “Feines i costums que desapareixen”. *Butlletí de dialectologia catalana*, núm. 16: 1-40.
- Antoni Griera Gaja (1929). “Tríptic : la naixença, les esposalles, la mort”. *Butlletí de dialectologia catalana*, núm. 17: 79-135 [separata].
- Juli Soler Santaló (1906). *La Vall d'Aran: guia monogràfica de la comarca*. Barcelona: Avenç.
- Salvador Vilarrasa Vall (1925). “La vida a pagès”. *Scriptorium: revista mensual*, núm. 34 (octubre).